

Голові разової спеціалізованої
вченої ради PhD 13409
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
доктору юридичних наук, доценту
кафедри галузевого права та
загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»
Георгію ПОПОВУ

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри
галузевого права та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
кандидата юридичних наук, доцента **ФАСТА Олексія Олександровича**
на дисертаційне дослідження **РАЧИНСЬКОГО Руслана Юрійовича**
на тему: **«Цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в
Україні»**,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми. Сталий розвиток України, як сучасної демократичної, правової держави передбачає гармонізацію вітчизняного законодавства із правовою системою Європейського Союзу, удосконалення правозастосовної практики зорієнтованої на утвердження принципу верховенства права, зокрема в аспекті забезпечення рівності прав та гарантованих законом можливостей. З іншого боку, зміни у правовому регулюванні мають відображати актуальні трансформаційні процеси соціальних інститутів, що відбуваються в соціальному, культурному, економічному житті українського суспільства. Сім'я та сімейні відносини протягом усієї історії людства являла собою один із основних, системоутворюючих соціальних інститутів. У сучасний період спостерігається швидкий розвиток сімейних правовідносин та механізмів його правового регулювання в Україні та світі.

Надане для рецензування дисертаційне дослідження відповідає сучасному етапу трансформації українського суспільства, який характеризується глибокими демографічними, соціальними та економічними змінами, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. У таких обставинах сім'я як базовий соціальний інститут зазнає суттєвих трансформацій, що обумовлює необхідність переосмислення існуючих правових механізмів її регулювання.

Дослідником продемонстровано, що чинна система правового регулювання сімейних відносин, виявляє обмежену здатність ефективно реагувати на сучасні виклики. Недоліки правового регулювання вбачаються у наявності системних прогалин у профільному законодавстві, зокрема у питаннях визначення майнових прав подружжя, взаємовідносин із третіми особами та регулювання квазішлюбних (фактичних) відносин. Дослідження переконливо демонструє, що відсутність належної правової визначеності у цих питаннях призводить до неоднозначності правозастосовної практики та правових колізій, зловживань з боку недобросовісних осіб тощо. Означені проблеми особливо актуалізуються в умовах зростання кількості незареєстрованих сімейних союзів.

Окремої уваги заслуговує євроінтеграційний вимір дослідження. В умовах набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі у 2022 році, особливої актуальності набуває приведення національного законодавства до європейських стандартів, а також застосування практики Європейського суду з прав людини у правореалізаційній діяльності уповноважених суб'єктів. У цьому контексті проблематика забезпечення рівності, недискримінації, захисту права на сімейне життя та прозорості цивільного обігу набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного значення. Робота спрямована на вирішення цих завдань через формування сучасної концепції цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин.

Не менш значущим є і економічний аспект дисертаційної роботи. Недоліки правового регулювання майнового режиму подружжя та відсутність ефективних інструментів публічності таких відносин негативно впливають на стабільність цивільного обороту, знижують рівень довіри кредиторів та створюють ризики недобросовісного виведення активів. У цьому контексті дослідження має

прикладне значення для забезпечення правової визначеності у сфері майнових відносин та зміцнення фінансово-економічної стабільності держави. Крім того, актуальність роботи обумовлена розвитком диспозитивних засад у правовому регулюванні сімейних відносин. Зростання ролі договору, зокрема шлюбного, як інструменту врегулювання майнових прав та обов'язків подружжя свідчить про поступовий перехід від переважно імперативної моделі до змішаної, що базується на принципах приватної автономії та рівності сторін. Водночас відсутність належного теоретичного осмислення та законодавчого забезпечення такого переходу підсилює потребу у відповідних наукових дослідженнях.

Тема дисертації безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін Інституту права та суспільних відносин Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» за темою «Цивільно-правові аспекти суспільних відносин у інформаційному суспільстві: теорія, практика, досвід» (номер державної реєстрації 0126U000450), а також Положення про організацію науково-дослідної діяльності в Університеті «Україна», Положення про порядок присудження ступеня доктора філософії, Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», Етичного кодексу університетської спільноти Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Кодексу академічної доброчесності Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних та навчальних роботах у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», Положення про організацію освітнього процесу у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна».

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота репрезентує собою цілісне монографічне вивчення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин. У дослідженні цей механізм визначено як багаторівневу сукупність правових регуляторів та диспозитивних засад, спрямованих на реалізацію самовизначення учасників

відносин і гарантування безпеки їхніх майнових інтересів у межах цивільного обігу.

За результатами проведеного у дисертації аналізу сформульовано наукові положення та висновки, які запропоновані особисто здобувачем. До основних із них віднесемо такі:

вперше:

- сформульовано та обґрунтовано концепцію цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин як інтегрованої системи диспозитивних засобів, імперативних вимог публічності, принципів та інструментів, що забезпечують автономію волі суб'єктів у майнових відносинах, баланс інтересів подружжя та наскрізний захист добросовісних третіх осіб у цивільному обігу;

- доведено необхідність запровадження принципу безумовної публічності майнового режиму подружжя в Україні для його чинності щодо третіх осіб, незалежно від форми регулювання (законний чи договірний режим). Обґрунтовано, що це вимагає внесення інформації про наявність та зміст шлюбного договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (або створення спеціалізованого реєстру, за аналогією з Болгарією);

- розроблено та запропоновано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення публічності майнового режиму подружжя», який запроваджує норму (нова ч. 3 ст. 95 СКУ), що встановлює вимогу набуття чинності шлюбним договором для третіх осіб лише з моменту включення відповідної інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

- обґрунтовано пропозицію щодо надання кредитору права на судовий поділ майна подружжя шляхом встановлення режиму роздільності за умови браку особистого майна у боржника; при цьому зауважено, що імплементація такої норми дозволить адаптувати позитивні здобутки Польщі до українських реалій. Так, запропоновано доповнити Сімейний кодекс України статтею 73-1, яка є важливим інструментом запобігання зловживанню правом у сфері сімейних майнових відносин;

удосконалено:

- класифікацію шлюбних та сімейних правовідносин з огляду на необхідність систематизації багатогранності сучасних сімейних зв'язків та урахування сучасних тенденцій розвитку сімейного права. Це досягнуто шляхом подальшого розвитку класифікації за чотирма ключовими критеріями (юридичний статус, зміст, стадія розвитку, суб'єктний склад). Ключовою авторською новацією стало запровадження класифікації за юридичним статусом, яка чітко розмежовує: шлюбні відносини (включно з фактичними шлюбами); квазісімейні відносини (зокрема, опіка, піклування, усиновлення); та виділяє категорію «інші сімейні відносини», що охоплює неформальні спільноти та одностатеві партнерства. Така детальна класифікація є необхідною для розуміння динаміки сімейних відносин та їхньої еволюції, що дозволяє систематизувати різноманітні типи сімейних зв'язків, забезпечує детальний аналіз їхньої природи та підвищує точність правозастосування в умовах значних трансформацій у розумінні та практиці сімейних відносин;

- Положення щодо правового регулювання майнових відносин у квазішлюбних союзах та обґрунтовано системну неспроможність чинного механізму забезпечити належний захист як майнових, так і особистих немайнових прав. Встановлено, що ключовий імператив удосконалення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин обумовлений стратегічним курсом України на європейську інтеграцію та міжнародно-правовим обов'язком з виконання рішення ЄСПЛ у справі «Маймулахін і Марків проти України» щодо усунення дискримінації. Доведено, що в умовах конституційних обмежень (ст. 157 Конституції України) та з огляду на воєнний стан, які унеможливають зміну дефініції шлюбу (ст. 51), єдиним легальним та найбільш ефективним шляхом забезпечення принципу рівної гідності та надання необхідного обсягу прав як одностатевим, так і різностатевим парам є запровадження альтернативного правового інституту реєстрованого партнерства, що відповідає передовій європейській традиції та вимогам ЄСПЛ;

- пропозиції щодо гармонізації українського законодавства з європейським досвідом, зокрема, обґрунтовано, що успішний цивільно-правовий механізм

регулювання сімейних відносин в Україні має інтегрувати не лише інструменти приватної автономії (шлюбний договір), але й систему наскрізного захисту добросовісних кредиторів та соціально вразливих верств населення, що є спільним рисою усіх проаналізованих європейських правопорядків. Доведено, що це вимагає посилення імперативних вимог щодо публічності та превентивного контролю, що виражається у необхідності запровадження обов'язкової державної реєстрації шлюбного договору для його чинності щодо третіх осіб (за досвідом Литви та Франції), а також запозичення механізмів захисту кредиторів, включаючи можливість судового встановлення роздільного режиму майна на вимогу кредитора (досвід Польщі);

отримали подальшого розвитку:

- положення щодо унікальної природи сімейних відносин як об'єкта цивільно-правового регулювання, доведено, що вони істотно відрізняються від інших цивільно-правових відносин через свій особливий соціальний характер, специфічний суб'єктний склад та переважання особистих немайнових прав. Ця фундаментальна відмінність імперативно обумовлює необхідність існування окремих принципів, інститутів та норм сімейного права, які, з одного боку, забезпечують індивідуальні інтереси членів сім'ї та суспільні інтереси, а з іншого — повинні постійно адаптуватися до динамічних змін соціального інституту під впливом сучасних факторів. Таким чином, сімейні відносини визначено як сукупність суспільних відносин, що виникають на законних підставах між членами сім'ї (шлюб, споріднення, усиновлення) і ґрунтуються на паритетності особистих немайнових та матеріальних прав учасників відносин, маючи на меті забезпечення стабільності сім'ї, захисту прав її членів та гармонійного розвитку суспільства, що вимагає переосмислення традиційних правових механізмів та розробки адекватних новацій;

- питання розмежування шлюбу як формального юридичного акта та сім'ї як ширшого соціального феномена. Доведено, що шлюб є лише однією з можливих підстав для створення сім'ї, яка водночас охоплює кровну спорідненість, усиновлення та фактичні шлюбні відносини. Встановлено, що шлюб та сім'я, будучи фундаментальними соціальними інститутами, постійно

еволюціонують під впливом суспільних, культурних та правових змін, що призводить до більшої різноманітності форм сучасних сімейних відносин. Зазначено, що шлюб є не лише юридичним актом, а й складним соціальним контрактом, який виконує важливі функції соціалізації, передачі культурних цінностей, забезпечення емоційної підтримки та стабільності. Сім'я водночас стикається з новими викликами, пов'язаними зі зміною соціальних ролей та глобалізацією. На цьому підґрунті зроблено висновок, що правове регулювання сімейних відносин має бути гнучким та адаптивним для того, щоб відповідати цим трансформаціям і забезпечувати ефективний захист прав та інтересів усіх членів сім'ї, незалежно від форми їхнього сімейного зв'язку, що вимагає гнучкого та адаптивного правового реагування;

- теоретичні положення щодо специфіки цивільно-правового регулювання шлюбних відносин, які полягають у балансі між імперативними та диспозитивними нормами. Доведено, що диспозитивність шлюбного договору, яка ґрунтується на автономії волі та добросовісності, дозволяє подружжю самостійно врегульовувати майнові відносини. Водночас встановлено, що їхнє застосування імперативно обмежується нормами законодавства щодо недопустимості порушення прав дитини та встановлення явно несправедливих умов для одного з подружжя. Таке поєднання забезпечує правову визначеність у шлюбі та гарантує додатковий захист інтересів одного з подружжя, зокрема, через застосування спеціального строку позовної давності у справах щодо майна після розірвання шлюбу. Найголовніше, доведено, що диспозитивність повинна бути імперативно обмежена захистом прав добросовісних третіх осіб у цивільному обігу, оскільки відсутність публічної достовірності майнового режиму створює системні ризики для кредитного ринку та суперечить європейській правовій традиції.

- важливим прикладним результатом дослідження, що може бути реалізованим у правотворчій практиці стала розробка проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення публічності майнового режиму подружжя».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Аналіз наданого для рецензування дисертаційного дослідження дозволяє констатувати високий науково-методологічний рівень наукової розвідки. Автор системно та послідовно розкриває питання цивільно-правового регулювання сімейних відносин в Україні, в контексті сучасних євроінтеграційних процесів та воєнного стану в державі.

У дисертаційному дослідженні послідовно застосовано поєднання методів, серед яких заслуговують на увагу: загально-логічні методи (аналіз, синтез, дедукція та індукція, які використовувалися на усіх етапах дослідження), формально-юридичний метод (який було використано, зокрема для виявлення та аналізу прогалин чинного законодавства); логіко-семантичний метод (який дозволив ефективно дослідити доктринальні засади правового регулювання сімейних відносин та концептуальні підходи до вирішення проблем правового супроводу сімейних відносин); метод порівняльного правознавства (який було використано для аналізу та узагальнення сучасного європейського досвіду регулювання майнових відносин подружжя, а також інституту квазішлюбних відносин); методи правового прогнозування та юридичної техніки (були використані при підготовці практичних пропозицій, щодо удосконалення та розвитку цивільно-правового регулювання сімейних відносин в Україні).

Окремої уваги заслуговує вдале застосування системного підходу, що дозволило автору дослідити систему цивільно-правового регулювання сімейних відносин, як цілісну множину взаємопов'язаних правових елементів, серед яких виділяються диспозитивні принципи, договірні інструменти та захисні функції.

Дисертаційне дослідження має традиційну структуру, яка відповідає поставленій меті та предмету дослідження, у повній мірі розкриває визначені завдання. Структура дисертації включає: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Кожен із розділів містить від двох до трьох підрозділів та висновків.

У вступі наведено обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету,

завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, апробацію результатів дослідження, кількість публікацій здобувача.

Розділ I присвячено дослідженню генези сім'ї, як об'єкта цивільно-правового регулювання в історичному та теоретичному аспектах, а також питанню класифікації сімейних та шлюбних відносин. У Розділі II дисертантом здійснено дослідження шлюбних та квазішлюбних відносин, як особливого виду сімейних правовідносин, які розглядаються в аспекті їхньої природи, класифікації та механізму правового регулювання. В останньому Розділі дисертації проаналізовано зарубіжний досвід цивільно-правового регулювання сімейних правовідносин та запропоновано шляхи та напрямки удосконалення цивільно-правового механізму регулювання сімейних відносин в Україні.

Дисертація завершується висновками, які містять загальний виклад результатів дослідження.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у нових наукових розвідках, науково-педагогічній, правотворчій та правореалізаційній діяльності, а саме: у *науково-дослідній діяльності* – для дослідження нових науково-теоретичних аспектів цивільно-правового регулювання сімейних правовідносин; *правотворчій діяльності* – при розробці законодавчих новел та роботі із вдосконалення нормативно-правового регулювання сімейних правовідносин в Україні; *правозастосовній практиці* – для вдосконалення правотлумачної та правореалізаційної діяльності, зокрема щодо імплементації рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняній правозастосовній практиці; *освітньому процесі* – під час викладання лекційних та семінарських занять, а також для написання навчальних та навчально-методичних праць з дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Актуальні проблеми цивільного права та процесу».

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні теоретичні

положення дисертаційного дослідження висвітлено в 14 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 8 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подані автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. Загалом позитивно оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, слід також відмітити **окремі недоліки та дискусійні положення**, на яких варто зупинитися детальніше:

1. Потребує додаткової розробки питання імплементації до українського законодавства рішення Європейського суду з прав людини, у справі «Маймулахін і Марків проти України» щодо усунення дискримінації, враховуючи специфіку тлумачення понять «шлюб» та «сім'я» в Конституції та законодавстві України, а також вітчизняній судовій практиці.

2. Дисертаційне дослідження оперує поняттям цивільно-правового механізму регулювання сімейних (зокрема шлюбних) відносин. У цьому аспекті потребує додаткової розробки та аргументації питання розмежування та співвідношення цивільно-правового та сімейно-правового регулювання даної категорії суспільних відносин.

3. В рамках дисертаційного дослідження автором було проаналізовано широкий зарубіжний досвід регулювання шлюбних та квазішлюбних відносин, однак при підготовці авторського законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення публічності майнового режиму подружжя» було використано переважно досвід Литви та Польщі, що на нашу думку потребує додаткової аргументації.

4. У дисертаційному дослідженні зроблено акцент на питаннях врегулювання шлюбних та квазішлюбних відносин, у той час, як тема

дослідження сформульована ширше і претендує на охоплення питань цивільно-правового регулювання сімейних відносин загалом.

Водночас, висловлені зауваження **не впливають на загальну позитивну оцінку** дисертаційного дослідження Р.Ю. Рачинського, оскільки мають переважно дискусійний, уточнювальний та рекомендаційний характер. Вони покликані підкреслити складність і багатогранність обраної тематики та жодним чином не зменшують наукової цінності й практичного значення отриманих результатів.

Загальний висновок та оцінка дисертації. В результаті аналізу рецензованої роботи, можна констатувати, що дисертація Рачинського Р.Ю. на тему: «Цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в Україні» є завершеним самостійним науковим дослідженням, в результаті якого було отримано нові, теоретично й практично обґрунтовані результати, на основі яких представлено наукові узагальнення, що характеризуються науковою новизною та можуть бути використані для подальших досліджень проблем цивільно-правового регулювання сімейних правовідносин. Досягнуті результати вирішують важливе наукове завдання, що має істотне значення для розвитку науки цивільного права та подальшого вдосконалення системи цивільного та сімейного права в Україні.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається: об'єктивною потребою адаптації правового регулювання сімейних відносин до сучасних соціальних реалій; наявністю істотних прогалин і колізій у чинному законодавстві; необхідністю гармонізації з європейськими правовими стандартами; зростанням ролі цивільно-правових (диспозитивних) механізмів; практичною потребою забезпечення правової визначеності та захисту прав учасників сімейних правовідносин.

При підготовці дисертації автором було використано вдале поєднання методів наукового дослідження, що обумовило належний рівень аргументації та обґрунтування отриманих результатів. Наведені висновки та пропозиції логічно викладені та науково обґрунтовані, що свідчить про високий рівень наукової

підготовки дисертанта та вміння самостійно вирішувати складні теоретичні й практичні завдання.

З огляду на викладене вище, дисертація Рачинського Р. Ю на тему «Цивільно-правовий механізм регулювання сімейних відносин в Україні» є науково обґрунтованою, має теоретичне і практичне значення, а отже є завершеним самостійним науковим дослідженням, що відповідає встановленим вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Рачинський Руслан Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»
кандидат юридичних наук, доцент

Олексій ФАСТ

ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ

О. Фаст